

(સમય : સવારે ૯ : ૦૦ થી ૧૧ : ૧૫)

સત્સંગ પરિચય : પ્રશ્નપત્ર - ૧

સૂચના :- આ પ્રશ્નપત્રમાંથી થોડા-ઘણા પ્રમાણમાં પ્રશ્નો તા. ૧ માર્ચ, ૨૦૨૦ના રોજ લેવાનાર મુખ્ય પરીક્ષામાં પુછાશે. મુખ્ય પરીક્ષામાં જવાબવહીમાં વધારાનાં પાનાં જોડીને તેમાં લખેલા ઉત્તર માન્ય ગણાશે નહિ. પરીક્ષા કાર્યાલય, અમદાવાદની પૂર્વ મંજૂરી લીધા સિવાય, મૂળ પરીક્ષાર્થીના બદલે ‘લહિયા’, ‘ડમી રાઈટર’ કે ‘અન્ય વ્યક્તિ’ દ્વારા લખાઈને આવેલી પરીક્ષાની જવાબવહી રદ ગણવામાં આવશે. એકથી વધારે પ્રકારના જુદા જુદા અક્ષરોવાળા ઉત્તરો માન્ય નહિ ગણાય. છેકછાકવાળા જવાબો માન્ય ગણાશે નહીં. અસ્પષ્ટ અને ઉકેલી ન શકાય તેવા જવાબો માન્ય ગણાશે નહિ. અભ્યાસક્રમના પુસ્તકની છેલ્લી આવૃત્તિનો જ ઉપયોગ કરવો. પરીક્ષાખંડમાં પરીક્ષા દરમ્યાન કોઈ પણ પરીક્ષાર્થીએ મોબાઈલ ફોન તથા ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનો જેવાં કે ટેબ્લેટ, લેપટોપ વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ તથા પોતાની પાસે રાખવા પણ નહિ.

(કુલ ગુણ : ૭૫)

વિભાગ - ૧ : સહજાનંદ ચરિત્ર - પંદરમી આવૃત્તિ, ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૫

પ્ર.૧ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો.

[૮]

૧. “આજે અમારે જમવાના કેને ઘેર વારા છે ?”
૨. “માટે મહારાજને વિનંતી કરો કે વડોદરે પધારે.”
૩. “આ ગંગાને તમારી બાજુ એક ખૂણે બેસવા દો.”

પ્ર.૨ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો.

[૪]

નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ જ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. કારિયાણી અને ગઢડામાં પધરામણી
 - (૧) ☐ સંવત ૧૮૬૩
 - (૨) ☐ મહા સુદ એકાદશી
 - (૩) ☐ હંસરાજના દીકરાના ફૂલેકામાં
 - (૪) ☐ એભલ ખાયરની વિનંતી
૨. ગવર્નર માલ્કમ સાથે મુલાકાત
 - (૧) ☐ પરમેશ્વરને પતિભાવે સેવવા
 - (૨) ☐ બોત અચ્છી સલ્લા દિયા
 - (૩) ☐ તમો ગાય - સત્સંગીઓનું રક્ષણ કરજો
 - (૪) ☐ અમારું અને અમારા મિત્રનું સારું કરજો

પ્ર.૩ નીચે આપેલાં વિધાનોમાં ખાલી જગ્યા પૂરો.

[૪]

૧. જીવાખાયરે તોડી માટે રસોઈ કરી.
૨. મગનીરામે સંતોના ની ગાંસડી માથે મૂકી સંતોની સભાની કરી.
૩. માં શ્રીજીમહારાજને દિવસના ઉપવાસ થયા.
૪. ને કાંઠે મહારાજના ખભા સાથે ભટકાયો.

પ્ર.૪ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ એક પ્રસંગ ઉપર પંદર લીટીમાં ટૂંકનોંધ લખો. (વર્ણનાત્મક)

[૫]

૧. સાધુ-ધર્મ સમજાવ્યો
૨. સદ્ગુરુઓ કર્યા
૩. બિશપ હેબર સાથે મુલાકાત

પ્ર.૫ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો.

[૫]

૧. કીડીઓ વૈકુંઠમાં કોના પ્રતાપથી ગઈ ?
૨. કોને મોક્ષના દ્વારરૂપ શ્લોક ન સૂઝ્યો ?
૩. પૈસાપાત્ર અભિમાની બાઈએ મહારાજને અંગરખું ક્યાં સુધી પહેરવાનું કહ્યું ?
૪. બાર બારણાના હિંડોળામાં શું કૌતુક થયું ?
૫. મહારાજે ગણેશ ધોળકામાં કોની પર હાથ ફેરવ્યો ?

પ્ર.૬ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણો જણાવો. (બે થી ત્રણ લીટીમાં જ)

[૬]

૧. મહારાજે વછેરાની ટેવ મૂકાવી.
૨. મહારાજ પચાસ માણસોનો સંઘ લઈ ભટ્ટજીને ખેતરે ગયા.
૩. શ્રીજીમહારાજે નિષ્કુળાનંદ સ્વામીને ઓરડીની બહાર કાઢ્યા.

વિભાગ - ૨ : સત્સંગ વાચનમાળા ભાગ-૨ - તેરમી આવૃત્તિ, ડિસેમ્બર - ૨૦૧૬

પ્ર.૭ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો.

[૮]

૧. “તેમનો જોટો આલમમાં ક્યાંઈ ન મળે.”
૨. “તે પૂરું થયે ધામમાં તેડી જઈશું.”
૩. “હવે આપણે શું જવાબ દેવો ?”

પ્ર.૮ નીચે આપેલ વિષય માટે સૂચના મુજબ છ સાચા ક્રમ નંબર તથા તે સાચા ક્રમ નંબરને ઘટનાક્રમ પ્રમાણે ગોઠવો. [૬]

વિષય :- જાગા ભક્તને મળેલ મહારાજની મૂર્તિનાં ચાર સુખ

૧. એક દિવસ જાગા ભક્ત ઉદાસ થઈ સ્વામી પાસે આવ્યા. ૨. આચાર્ય મહારાજે ચરણારવિંદની જોડ આપી. ૩. ત્રણ પાર્ષદ મોકલી જાગા ભક્તને તેડાવ્યા. ૪. સ્વામીને રાજી કર્યા તે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણને રાજી કર્યા બરાબર છે. ૫. મહારાજની મૂર્તિનું સુખ લેવાયું નહીં. તેથી અંતરમાં ઉદાસીનતા રહે છે. ૬. યજ્ઞપુરુષદાસજી સ્વામીએ કહ્યું, ‘આ લોક દુઃખરૂપ છે.’ ૭. સ્વામીએ કહ્યું, ‘મહારાજની મૂર્તિનાં ચાર સુખ છે.’ ૮. યોગેશ્વરદાસ સ્વામી અત્યંત ગરીબ પ્રકૃતિના ભક્ત હતા. ૯. સ્વામીએ જાગા ભક્તને ચારે પ્રકારે અપાર સુખ આપ્યું. ૧૦. મહારાજ કદી સત્સંગમાંથી પરોક્ષ થતા જ નથી. ૧૧. એ પાંચે સુખ આજથી મારે તમને આપવાં. ૧૨. દર્શન, પ્રસાદી, વાતું ને મળવું.

(૧) ફક્ત સાચા નંબરો ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ સૂચના : (૧) ફક્ત સાચા નંબરોમાં તમામ છ નંબરો સાચા હશે તો જ ૩ ગુણ મળશે. (૨) યથાર્થ ઘટનાક્રમ પણ સંપૂર્ણ સાચો હશે તો જ ૩ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

પ્ર.૯ ‘શ્રીજીમહારાજની સાલેમાળ પર્વતની લીલા’ - ઉપર પંદર લીટીમાં ટૂંકનોંધ લખો. (વર્ણનાત્મક) [૫]

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. [૪]

૧. દાદાખાચર સ્વભાવે કેવા હતા ?
૨. કૃષ્ણજી અદા પર બંધી હોવા છતાં કોણ તેમને મળવા ગયું ?
૩. જાગા ભક્તે મનમાં શું નિર્ધાર કરી રાખ્યો હતો ?
૪. ભક્તિમાતાએ બાઈઓને દર્શન શા માટે આપ્યાં ?

પ્ર.૧૧ નીચેના મથાળાના સંદર્ભમાં દર્શાવેલ વાક્યમાંથી ખોટા શબ્દોને સુધારીને સાચું વાક્ય લખો. [૪]

નોંધ : સંપૂર્ણ સાચું વાક્ય લખ્યું હશે તો જ ગુણ પ્રાપ્ત થશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

ઉદાહરણ :- સદ્ગુરુ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી :- સંવત ૧૮૭૨ના મહા વદ નોમની રાત્રે નિત્યાનંદ સ્વામીએ અમદાવાદમાં આચાર્યશ્રી અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ, ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી, કૃપાનંદજી વગેરે સંતોની હાજરીમાં કારણ દેહનો ત્યાગ કર્યો.

જવાબ :- સદ્ગુરુ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી :- સંવત ૧૮૭૮ના માગશર સુદ ૮ના દિવસે નિત્યાનંદ સ્વામીએ વરતાલમાં આચાર્યશ્રી રઘુવીરજી મહારાજ, ગોપાળાનંદ સ્વામી, શુક્રમુનિ, શૂન્યાતીતાનંદજી વગેરે સંતોની હાજરીમાં ભૌતિક દેહનો ત્યાગ કર્યો.

૧. સ્વામી જાગા ભક્ત : ‘મેં આખા દેશમાં યાત્રા કરી છે, મોટા મોટા મઠ જોયા છે, પણ આવા અદ્ભુત આનંદનો અનુભવ થયો નથી. તે આનંદ આ ભગતજી મહારાજના સંગથી થાય છે.’
૨. મુકુંદાનંદ વર્ણી (મૂળજી બ્રહ્મચારી) : રાત્રે તે સ્વામી સાથે કોઈ શહેરમાં ગયા ત્યાં એક ઝૂંપડું સળગ્યું. સ્વામી દાઝી જશે એ બીકે સ્વામીને ગાદી સાથે ઉપાડીને પીપળા તળે તેઓ આવ્યા.
૩. સદ્ગુરુ શ્રી નિત્યાનંદ સ્વામી : આ પછી તરત જ નવાબે સ્વામિનારાયણના મંદિરમાં મુક્તાનંદ સ્વામીને સંદેશો મોકલ્યો અને કહેવરાવ્યું કે ‘તમે હાલ જ વરતાલ જાઓ. શહેરનું સિગરામ તે માટે બોલાવું છું.’
૪. ભક્તરાજ દાદાખાચર : આ વર્ષે ગઢાળીથી જીવાખાચર અને તેમના બનેલી રાઠોડ ધાધલ કંઈ કામ પ્રસંગે અહીં આવી પહોંચ્યા.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણો જણાવો. (બે થી ત્રણ લીટીમાં જ) [૪]

૧. વિદ્યાલયના અધિકારીએ કિશોરને નોકર તરીકે રાખી લીધો.
૨. મોટેરા સંતોએ આચાર્ય સ્થાપવાનો નિર્ણય કર્યો.

વિભાગ - ૩ : નિબંધ

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર આશરે ૩૦ લીટીમાં નિબંધ લખો. [૧૦]

૧. વચનામૃત ચિંતન : સત્સંગમાં ગાઢ પ્રીતિ થવાનું રહસ્ય (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ : મે-૨૦૧૮, પા. નં. ૮-૯)
૨. શાસ્ત્રીજી મહારાજે કોઈનો વિરોધ કર્યો નથી : મોટી ખૂબી ! (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ : મે-૨૦૧૮, પા. નં. ૪-૫)
૩. વચનામૃત : ઈતિહાસની અટારીએથી (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ : મે-૨૦૧૮, પા. નં. ૧૪-૧૫)

*

*

*

❧ અગત્યની જાહેરાત : તમામ પરીક્ષાર્થીઓ આપણી સંસ્થાની દર્શાવેલી website - link પરથી જૂનાં વર્ષોનાં પ્રશ્નપત્રો તથા મુખ્ય પરીક્ષાના જ ઉકેલપત્રો નિઃશુલ્ક ડાઉનલોડ કરી શકશે તથા તેની પ્રિન્ટ પણ કાઢી શકશે.

<http://www.baps.org/Satsang-Exams.aspx>

પરીક્ષાર્થી શ્રી,

સસ્નેહ જય શ્રી સ્વામિનારાયણ

સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા માર્ચ ૨૦૨૦ના નિબંધોની પૂર્વ તૈયારી માટે

નીચે જણાવેલ માર્ગદર્શન અને સૂચનો ધ્યાનમાં લેવા વિનંતી.

૧. નિબંધ એટલે કોઈ નિશ્ચિત વિષય ઉપર વ્યવસ્થિત, ચિંતનપૂર્વક અને મુદ્દાસરનું લખાણ. સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષામાં પૂછાતા નિબંધો સામાન્ય જ્ઞાનના આધારે, પરીક્ષાર્થીના દૈનિક જીવનમાં સત્સંગના સદ્વાંચન અને કથા શ્રવણ અને મનન દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનની કસોટી કરતા ૩૫ થી ૪૦ લીટીમાં લખવાના હોય છે.
૨. પરીક્ષાર્થીઓની માગણીને માન આપીને પ્રી-ટેસ્ટમાં પૂછાનાર નિબંધોના વિષયો અગાઉથી પરીક્ષાર્થીના એકાઉન્ટમાં અપલોડ કરવામાં આવ્યા છે.
૩. પ્રી-ટેસ્ટમાં જે તે પરીક્ષામાં પૂછાનાર નિબંધોના ત્રણે ત્રણ વિષયો આપવામાં આવ્યા છે. માર્ચ ૨૦૨૦ની ફાઈનલ પરીક્ષામાં આ ત્રણ વિષયોમાંથી કોઈપણ એક નિબંધ ચોક્કસપણે પૂછાશે જ. માટે જો આપ આ ત્રણે ત્રણ વિષયો તૈયાર કરશો તો આપ ચોક્કસપણે એક નિબંધ મુખ્ય પરીક્ષામાં ખૂબ જ સારી રીતે લખી શકશો.
૪. આ નિબંધોનું સામાન્ય બંધારણ, લખાણ(મેટર) જૂના ‘સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ’માંથી લેવામાં આવે છે.
૫. અહીં આપેલા નિબંધોનું લખાણ કેવળ દિશા સૂચક છે. આ જ લખાણ ગોખીને પરીક્ષામાં લખવાની જરૂર નથી. આથી વિશેષ સારા મુદ્દાઓનું ચિંતન-મનન કરી આપની રીતે પૂર્વ તૈયારી કરીને લખી શકો છો.
૬. ગુજરાતી માધ્યમ (ભાષા) સિવાયના પરીક્ષાર્થીઓ માટે : આ નિબંધોનું મૂળ પ્રકાશન ગુજરાતી ભાષામાં જ હોવાથી તેનું શબ્દશઃ ભાષાંતર ન કરતાં, તેનો ભાવાર્થ સમજીને પરીક્ષાર્થીએ પોતાની રીતે સમજીને તૈયારી કરવાની રહેશે. પરીક્ષા કાર્યાલય અંગ્રેજી કે હિન્દી ભાષામાં આ નિબંધોનું ભાષાંતર આપી નહિ શકે. તેથી ભાષાંતર કરવા અંગેનો પત્રવ્યવહાર કે ઈ-મેલ પણ પરીક્ષા કાર્યાલયને કરશો નહિ તેવી નમ્ર વિનંતી છે.
૭. ગુજરાતી ભાષા વાંચી, લખી કે બોલી ન શકતા હોય તેવા પરીક્ષાર્થીઓએ માતા-પિતા, વડીલો કે અન્ય સ્વજનો-સ્નેહીઓ પાસે વંચાવીને નિબંધનો ભાવાર્થ સમજી પોતાની રીતે, પોતાના શબ્દોમાં લખીને તૈયારી કરવાની રહેશે.
૮. One essay from the list of essays will be asked in the Final Examination of March-2020.

સત્સંગ પરિચય

નિબંધ - ૧

વચનામૃત ચિંતન : સત્સંગમાં ગાઢ પ્રીતિ થવાનું રહસ્ય

Vachanamrut Reflection: The Secret of Developing Profound Love in Satsang

■ હર્ષદરાય ટી. દવે

અક્ષરનિવાસી ભક્તરાજ હર્ષદરાય ત્રિભોવનદાસ દવે એટલે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનું વિપુલ ઐતિહાસિક સાહિત્ય સર્જનાર સંપ્રદાયના અભિનવ વ્યાસ. બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ, બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ અને બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રમુખસ્વામી મહારાજના અત્યંત કૃપાપાત્ર હર્ષદભાઈ સંપ્રદાયના રહસ્ય ગ્રંથોના એક નિરાળા મર્મજ્ઞ હતા. એક પ્રખર વિદ્વાન તરીકે જ નહીં, પરંતુ ભગવાન સ્વામિનારાયણના તત્ત્વજ્ઞાન અને આધ્યાત્મિક રહસ્યોના ઊંડા અભ્યાસી તરીકે તેઓ સૌના દિલમાં સ્થાન પામ્યા હતા. યોગીજી મહારાજ અને પ્રમુખસ્વામી મહારાજની આજ્ઞાથી વર્ષો સુધી સંતોએ તેમના મુખેથી મુંબઈમાં નિત્ય વચનામૃતનું ચિંતન-મનન-નિરૂપણ સાંભળવાનો લહાવો લીધો છે. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણનાં વચનામૃતો પરનું તેમનું મનનીય ચિંતન ‘સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ’માં ૧૯૬૦-૭૦ના દાયકામાં શ્રેણીબદ્ધ રીતે પ્રકાશિત થતું રહ્યું હતું. વચનામૃત દ્વિશતાબ્દી પર્વે તેમની રોચક કલમે લખાયેલા વચનામૃતના એ ચિંતનાત્મક લેખોની શ્રેણીને પુનઃ ‘સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ’ના પૃષ્ઠપટ પર માણતા રહીશું...

કોઈ વેપારી રાત-દિવસ મહેનત કરી લાખ રૂપિયા ભેગા કરે, પણ રેસકોર્સ સદ્દા કે જુગારમાં લાખ ખોઈ આવે અને વર્ષે દહાડે તિજોરી ખોલો તો શું નીકળે ?

હાથી ઘણીવાર સરોવરમાં કે નદીમાં સ્નાન કરી સ્વચ્છ થઈ બહાર આવે ને પછી સૂંઢથી શરીર પર ધૂળ ઉછાળે તો ગંદો જ રહેને ?

મહિનાઓ સુધી પરિશ્રમ કરી મકાન તૈયાર કરે, પણ તેમાં કોઈ સુરંગ ચાંપે તો એક ક્ષણમાં મકાન જમીનદોસ્ત થઈ જાય. પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરવા નીકળેલો મુસાફર ૨૫-૩૦ માઈલ ચાલે અને પછી બીજે દિવસે મોઢું ફેરવીને ચાલે તો પાછો હતો ત્યાંનો ત્યાં જ આવી ઊભો રહે.

ગાયનું સુંદર દૂધ હોય અને સાકર, બદામ, પિસ્તા, ચારોળી, કેસર નાખી તૈયાર કરે અને જો ઝેર નો એક કણ અંદર પડે તો દેખાવમાં તો પહેલાં જેવું જ લાગે પણ પીએ તો પ્રાણ જાય.

મશકના પાંચ મોઢાં ખુલ્લાં મૂકી ને પાણી ભરે તો ક્યારે ભરાય ?

ખેડૂત ચાર મહિના મજૂરી કરીને ખળામાં અનાજ લાવે તેમાં દેવતા પડે તો શું થાય ?

આવું જ કંઈક સત્સંગમાં આવીને પારાયણ, યજ્ઞ, દાન, તપ, માળા, મંદિરો, અષ્ટાંગયોગ, સેવા વગેરે ઘણું ઘણું કર્યા પછી

પણ બને. સત્સંગમાં ગાઢ પ્રીતિ ન થાય, ત્યારે પ્રશ્ન થાય કે તેનું કારણ શું?

ગઢડા પ્રથમના પહેલા વચનામૃતમાં હરજી ઠક્કરે પૂછેલો આ પ્રશ્ન આપણા ઘણાનો પ્રશ્ન છે, પણ જવાબમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણે બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવતાં કહ્યું: ‘એને ભગવાનનું માહાત્મ્ય સંપૂર્ણ જાણ્યામાં આવ્યું નથી. અને જે સાધુને સંગે કરીને ભગવાનનું માહાત્મ્ય પરિપૂર્ણ જાણ્યામાં આવે છે તે સાધુ જ્યારે પોતાના સ્વભાવ ઉપર વાત કરે છે ત્યારે તે સ્વભાવને મૂકી શકતો નથી અને તે વાતના કરનારા જે સાધુ તેનો પણ અવગુણ લે છે તે પાપે કરીને સત્સંગમાં ગાઢ પ્રીતિ થતી નથી.’

ગઢડા પ્રથમના ૪૪મા વચનામૃતમાં સોમલાખાયરને શ્રીહરિએ કહ્યું કે ‘અડધો અમારો પ્રસંગ કરો છો અને અડધો જગતનો પ્રસંગ કરો છો તે માટે ભગવાનને વિષે દૃઢ પ્રીતિ થતી નથી.’

તેથી ગઢડા પ્રથમના આઠમા વચનામૃતમાં શ્રીહરિએ સત્સંગ કરવાની સાથે કુસંગનો ત્યાગ કરવા પર ભાર મૂક્યો છે. સત્સંગમાં આવ્યા પછી પંચ વર્તમાનનો લોપ કરવારૂપ પાપ કરવા કે બહારનો કુસંગ કરવા આપણે ઘણું કરીને જતા નથી પણ સત્પુરુષનો અવગુણ લેવારૂપ પાપ તો ઘણીવાર થતું જ હોય છે, જેનો આપણને ખ્યાલ પણ નથી આવતો.

એક ખેડૂત હરિભક્ત ચોમાસામાં કાઢવવાળા પગ લઈ જૂનાગઢના સભામંડપમાં આવ્યા ત્યારે અક્ષરમૂર્તિ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કહ્યું: ‘પગ ધોઈને બેસો.’ તે હરિભક્તને ઘણું ખોટું લાગ્યું ને મંદિરમાં આવવાનું જ બંધ કર્યું. રસ્તામાં એક વખત ભેગા થયા ત્યારે ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ પૂછ્યું: ‘કેમ ઘણા સમયથી મંદિરે નથી આવતા?’ ત્યારે તે કટાક્ષમાં કહે: ‘પગ ધોઈને આવીશ!’

આમ સામાન્ય વાતમાં પણ ખોટું લાગે અને મોટા પુરુષનો અવગુણ આવી જાય તો આધ્યાત્મિક માર્ગમાં પ્રગતિ કેમ થાય?

આમ અવગુણ આવવાનું કારણ દેહાભિમાન છે. શ્રીજીમહારાજે લોયાના છઠા વચનામૃતમાં કહ્યું છે, ‘દેહાભિમાનમાં દોષ માત્ર રહ્યા છે.’

એ માન કેવું છે તેનું સ્વરૂપ સમજાવતાં લોયાના ૧૬મા વચનામૃતમાં શ્રીહરિએ કહ્યું કે ‘જે પોતાને વખાણે તેમાં સો અવગુણ હોય તે સર્વને પડ્યા મૂકીને તેમાં એક ગુણ હોય તેને બહુ માને અને જે પોતાને વખાણતો ન હોય ને તેમાં સો ગુણ હોય તે સર્વ ને પડ્યા મૂકીને તેમાં કોઈક જેવો તેવો એક અવગુણ હોય તેને બહુ માનીને તેનો પ્રથમ તો મન તથા વચન તેણે કરીને દ્રોહ કરે અને પછી દેહે કરીને દ્રોહ કરે.

બાળકનો રોગ દૂર થાય એ હેતુથી બાળકને ન ગમતી હોય તેવી કડવી દવા જેમ મા-બાપ પાય છે તેમ સંતો જીવનો ઉત્કર્ષ થાય એ જ શુભ આશયથી કોઈ પ્રસંગે ટોકે- વઢે, પણ તે ભક્તિમાર્ગમાં વિરોધ કરનારા કામકોધાદિક દોષોને દૂર કરવા માટે જ હોય છે. એવું ન સમજાય તો અવગુણ આવી જાય જે ‘આ મોટાપુરુષ છે પણ વિવેક નથી... સભામાં મને ટોક્યો’ વગેરે દોષો પરઠે. પણ જો અવગુણ ન લે તો આગળ વધે, ભગવાન અને સંતમાં પ્રીતિ વધે.

શિવલાલ શેઠ લાખોપતિ હતા. સભામાં એક વખત સોપારી ખાતા હતા. તે સ્વભાવ મુકાવવા ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ અજાણ્યા થઈને પૂછ્યું ‘સભામાં હાડકું કોણ ચાવે છે?’ શિવલાલ શેઠે પણ ઊભા થઈને સોપારી નાખી દીધી અને સ્વામીનો ગુણ લીધો, ‘ધન્ય ભાગ્ય મારાં કે સ્વામીએ મને પોતાનો ગણીને ટોક્યો. નહીં તો મારી આ કુટેવ ન જાત!’

માટે જ બ્રહ્માનંદ સ્વામીએ ગાયું છે, ‘માન તજી સંતનકે મુખસે પ્રેમ સુધારસ પીજે...’

ભગવાનનો મહિમા સમજાય નહીં ત્યાં સુધી પ્રીતિ થાય નહીં. મહિમા વિના કદાચ શરૂ શરૂમાં પ્રીતિ જેવું જણાય ખરું પણ તે લાંબો સમય નભે નહીં. મહિમા સમજવા સંત- સમાગમ અત્યંત આવશ્યક છે, અનિવાર્ય છે. શ્રીહરિનાં દર્શન કરવા દૂર દૂરથી ભક્તો આવતા તે બધાને તેઓ મુક્તાનંદ સ્વામી પાસે મોકલતા. એ દ્વારા મહિમા સમજાવી સત્સંગમાં દૃઢ પાયો કરાવતા.

ભગવાન સ્વામિનારાયણનો મહિમા સૌ ભક્તો સમજે છે પણ જેવો મહિમા ગુણાતીત સંત સમજે છે એવો બીજા નથી સમજતા. આજે એવા ગુણાતીત સંત આપણને મળ્યા છે. તો ગઢડા પ્રથમ ૫૪ પ્રમાણે તેમનો દૃઢ પ્રસંગ કરીએ અને ગઢડા મધ્ય ૬૭ પ્રમાણે તેમનામાં અતિશય વિશ્વાસ રાખી કઠણ વચન તથા તિરસ્કારને પોતાના હિતકારી માનીને સહન કરીએ અને મનમાં દુઃખ ન લાવતાં ઊલટો ગુણ લઈએ તો સ્વભાવ ટળી જાય અને સત્સંગમાં ગાઢ પ્રીતિ થાય.

ટૂંકમાં અવગુણ લેવારૂપ પાપ ક્યારેય ન કરવું. ◆

નિબંધ - ૨

શાસ્ત્રીજી મહારાજે કોઈનો વિરોધ કર્યો નથી : મોટી ખૂબી !

Shastriji Maharaj Has Never Opposed Anyone: That Is Special

આરતીમાં આપણે સૌ સવાર-સાંજ રોજ ગાઈએ છીએ:

‘યજ્ઞપુરુષ પ્રવર્તિત સિદ્ધાન્તં સુખદમ્...’

આ શબ્દો સાંભળતાં જ આપણા હૃદયના તાર આનંદ અને અસ્મિતાથી રણઝણી ઊઠે છે. પણ આ સુખદ સિદ્ધાંત પ્રવર્તાવનાર શાસ્ત્રીજી મહારાજ સ્વામીશ્રી યજ્ઞપુરુષદાસજી કેવા અલૌકિક મહાપુરુષ હતા ? તે માટે તેઓએ કેવાં કેવાં કષ્ટ સહન કર્યા ? કેવી પરિસ્થિતિઓમાંથી પસાર થયા ? તેઓની ભાવનાઓ કેવી ઉદાત્ત હતી ? તેમાં પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંત સ્વામી મહારાજે કરેલા ચિંતનમાં એક અવગાહન...

‘શાસ્ત્રીજી મહારાજે શ્રીજીસ્થાપિત મંદિર-વરતાલથી મહાપ્રસ્થાન કર્યું હતું - શ્રીજીસ્થાપિત અક્ષરપુરુષોત્તમ સિદ્ધાંતનું પ્રવર્તન કરવા. ૪૨-૪૩ વર્ષની ઉંમર, સુકલકડી કાયા ને સાથે કેવળ પાંચ સંતો ! પહેલાં પણ વિઘ્નો, વિરોધો અને મુશ્કેલીઓનો પાર જ નહોતો, પણ બહાર નીકળ્યા પછી પણ એ ઝંઝાવાતો શમ્યા નહીં... ઉપરથી વધુ બળવત્તર થયા.

નાણાં નહીં, મા’ણા નહીં, દાણા નહીં ! બધી જ જાતની મુશ્કેલીઓ ને બધી જ જાતના વિરોધ ! ને એય સખત, ઢગલાબંધ વિરોધ ! ગમે તેવો હિંમતવાળો હોય તોય ફસડી પડે. એક વ્યક્તિનો વિરોધ હોય તોય કામને ધક્કો વાગે, કાર્ય થઈ ન શકે; જ્યારે શાસ્ત્રીજી મહારાજે આવા કઠિનતમ સંજોગોમાંય નિષ્ઠાના પ્રવર્તનનું સર્વોપરી કાર્ય કર્યું, બ્રહ્માંડમાં ટોપમાં ટોપ ! વિરોધો અને વિરોધીઓ બધાને બાજુમાં મૂકીને છ મહિનામાં જ, બોચાસણમાં મધ્યમંદિરમાં અક્ષર-પુરુષોત્તમ મહારાજ પધરાવી દીધા ! ડંકો મારી દીધો ! અક્ષર-પુરુષોત્તમનો ઝંડો રોપી દીધો ! કેટલી હિંમત જોઈએ ! એમની હિંમતનીય કલ્પના ન આવે. તમામ હિંમત ભેગી કરીએ તોય તે શાસ્ત્રીજી મહારાજની હિંમત જેવી ન થાય. એમને લીધે બીજાને હિંમત આવી.

વિરોધીઓ શાસ્ત્રીજી મહારાજને વિમુખ, બંડિયા કહેતા; તોય તેઓની સત્યનિષ્ઠા જોઈને મોટા મોટા ધુરંધર તેઓની સાથે ભળ્યા. કોઠારી જેઠા ભગત, કોઠારી જીભાઈ, કોઠારી પ્રભુદાસ, કોઠારી બેચર ભગત... બધું મૂકીને, પોતાનાં પદ ફગાવીને શાસ્ત્રીજી મહારાજ સાથે જોડાયા. તે વખતે કોઠારી પદ એટલે !... બેચર ભગતે ભીમજી કોઠારીને કેવો ખુમારીભર્યો જવાબ આપ્યો છે ! જો સત્યતા ન દેખાય તો કોઈ આવો સાથ ન આપે. એટલું કહે કે ‘હા ભઈ ! બરાબર, સારું છે. સારું કાર્ય કર્યું...’ પણ આ બધા હોમાઈ ગયા, રાન રાન ને પાન પાન થઈ ગયા. તેઓને કેટલો વિશ્વાસ હશે શાસ્ત્રીજી મહારાજમાં ! ને શાસ્ત્રીજી મહારાજને કેટલો વિશ્વાસ હશે શ્રીજીમહારાજમાં !

શાસ્ત્રીજી મહારાજના મનમાં કેટલી દૃઢતા હશે ! વિરોધો કેટલા બધા ! આટલા બધા વિરોધ હોય, સપોર્ટ ન હોય તો બધા આળસી જાય, કે ‘હશે, મહારાજની ઈચ્છા નહીં હોય.’ પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજને દૃઢ શ્રદ્ધા હતી કે ‘શ્રીજીમહારાજની ઈચ્છા છે જ !’

શાસ્ત્રીજી મહારાજે કોઈનો વિરોધ કર્યો નથી, એ મોટી ખૂબી ! નહીં તો આટલું બધું કાર્ય કર્યું તો કેટલી મારામારી ને

ઝપાઝપી થાય ! પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજે કોઈનોય વિરોધ કર્યો નહીં. પોતાનો લીટો મોટો જ કરતા ગયા. ને ‘કોઈ મારો વિરોધ કરે છે’ એવુંય એમના મનમાં હતું જ નહીં. આપણને વિરોધ દેખાય, પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજને શ્રીજીમહારાજમાં એટલી બધી શ્રદ્ધા, અક્ષરના હિમાયતી એટલે તેઓને વિરોધ દેખાયો જ નથી. બાકી વિરોધ દેખાય તો આવું કાર્ય થઈ જ ન શકે. મનમાં આવે કે ‘પેલા વિરોધ કરે છે, આમ કરે છે, તેમ કરે છે’ તો કાર્ય થઈ જ ન શકે. પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજને વિરોધ દેખાયો જ નથી, એટલે સડસડાટ, નીકળતાંની સાથે ૬ મહિનામાં મૂર્તિઓ પધરાવી દીધી. મૂર્તિઓ પધરાવી દીધી એ તો ગજબ કાર્ય કર્યું ! ભજન ચાલુ થઈ ગયું ને અક્ષર-પુરુષોત્તમ બધાના જીવમાં બેસી ગયા.

શાસ્ત્રીજી મહારાજ સિવાય કોઈ આ શ્રીજીપ્રેરિત શુદ્ધ ઉપાસનાનું કાર્ય કરે એવું નહોતું. શાસ્ત્રીજી મહારાજ જ જોઈએ. તેઓ દેહ મૂકે એ પોસાય એવું નહોતું. કારણ કે આ કાર્ય કરવાનું હતું. દેહ સચવાય ત્યારે આ કાર્ય થાય ને ! રણસંગ્રામમાં તો કોઈ હિંમત કરે ને દેહને ભોગે કામ પતાવી દે. પણ શાસ્ત્રીજી મહારાજને તો બેય કામ કરવાનાં - દેહ સાચવવાનો ને અક્ષર-પુરુષોત્તમનું કાર્ય કરવાનું.

ને શાસ્ત્રીજી મહારાજે આ કાર્ય કોઈને દબાવવા કે બતાવવા કર્યું નથી. વિરોધ થયો ન હોત તોય તેઓ અક્ષર-પુરુષોત્તમ મહારાજ પધરાવવાના જ હતા. વિરોધ સાથે કાંઈ લેવા-દેવા નહોતી. પડકાર(ચેલેંજ) તેઓના મનમાં જ નહોતો. એ તો પોતાને જે કાર્ય કરવાનું જ હતું તે કર્યું. ને એક એકના મોંઢે ચઢી ગયા, એટલે બધા ઓળખે, વિરોધીઓ પણ ! એ રીતે પણ તે બધાનું કલ્યાણ થયું. કરવત બેય બાજુ કાપે, તેમ નંદે કે વંદે, બધાનું કલ્યાણ ! એટલે એ રીતે ગજબ કામ કર્યું. આ શાસ્ત્રીજી મહારાજનું જ કામ, બીજા કોઈનું નહીં.

શાસ્ત્રીજી મહારાજે સંતો-ભક્તો પણ એવા તૈયાર કર્યા. સિંહ જેવા ! સિંહના મંડળ ! એક-બે નહીં, ટોળે ટોળાં. ને તે બધાને શાસ્ત્રીજી મહારાજનો કેફ એટલો બધો હતો ને કે શાસ્ત્રીજી મહારાજનું નામ પડે ને તેમનાં ડુંવાડાં ઊભાં થઈ જાય. ‘યજ્ઞપુરુષનાં દર્શન કરતાં, ચડે છે યોગણો રંગ’ એ કીર્તનનો એક એક શબ્દ સાચો છે. પ્રભુદાસ લાલાજીને શાસ્ત્રીજી મહારાજે એકવાર ‘ડોબો’ કહ્યા તેનો તેમને કેફ હતો, કે ‘કોનો ડોબો ? શાસ્ત્રીજી મહારાજનો !’ આ હરિભક્તોના કેફને લીધેય બીજાને સત્સંગ થયો. જેવો કેફ એવાં જ સેવા-સમર્પણ ને નિષ્ઠા. શાસ્ત્રીજી મહારાજ માટે તન-મન-ધન ન્યોછાવર કરી દીધું.

શાસ્ત્રીજી મહારાજને લઈને જ આપણે છીએ. તેઓ ન હોત તો તો કાંઈ ન હોત. આ સંસ્થાય નહીં ને કાંઈ નહીં. ને શ્રીજીમહારાજ પણ જેવા છે એવા ઓળખાયા ન હોત.

આવાં અદ્ભુત કાર્ય કરી સુખદ અક્ષર-પુરુષોત્તમ સિદ્ધાંત પ્રવર્તાવનાર શાસ્ત્રીજી મહારાજનાં ચરણોમાં કોટિ કોટિ વંદન !

(તા. ૧૩-૩-૨૦૧૯ના રોજ પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંત સ્વામી મહારાજે કરેલી ગોષ્ઠિમાંથી સંકલિત) ◆

વચનામૃત : ઇતિહાસની અટારીએથી

Vachanamrut: From the Viewpoint of History

■ સાધુ આદર્શજીવનદાસ

વચનામૃત જેટલું વધારે વાંચવામાં આવે છે એટલી આપણને વધારે સમજ પડતી જાય છે કે આપણે વચનામૃત વિશે કેટલું ઓછું જાણીએ છીએ!! – ‘વચનામૃત’ વિશે આ અનુભવ દરેકનો છે અને કાયમનો છે.

જેમ પહાડ પર ચઢનારાને પ્રત્યેક પગલે અભિનવ સૃષ્ટિદર્શન લાધે છે, તેમ ‘વચનામૃત’ વાંચતાં પ્રત્યેક વાક્યે નવો અર્થબોધ સાંપડતો રહે છે. તેથી જ ‘વચનામૃત’ વિશે ઘણું બોલાયું છે, છતાં ઘણું બોલાઈ રહ્યું છે અને ઘણું બોલાતું રહેશે; ‘વચનામૃત’ વિશે ઘણું લખાયું છે છતાં ઘણું લખાઈ રહ્યું છે અને ઘણું લખાતું રહેશે. અહીં પણ ‘વચનામૃત’ વિશે નવું લખાણ છે, નવું ખેડાણ છે. આ લખાણમાં અલગ અને આગવો અંદાજ ઐતિહાસિક તવારીખોનો છે. કહી શકાય એવું છે કે અહીં ‘વચનામૃત’ના ઉપદેશોનું ઘર શોધવાનો પ્રયત્ન થયો છે. તે ઘરનો વૈભવ દર્શાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવેલો છે.

શા માટે આ ઉપક્રમ? ત્રણ કારણ જડે છે:

એક તો ઇતિહાસની અટારીએ ચઢી ‘વચનામૃત’ જોતાં એક રોમાંચકારી સૃષ્ટિ ખડી થઈ જાય છે અને આવાં ઉદ્ગારો અનાયાસે સરી પડે છે:

“હંઅઅઅ..... હવે ઘેડ બેઠી.....”; “ઓહ! આમ વાત છે.!”; “અરે! આવી તો ખબર જ નહોતી...” વગેરે.... હૈયાંની કબૂલાત વ્યક્ત કરતાં આ અનુભવોથી ‘વચનામૃત’નો ઉપદેશ વધુ ધારદાર થઈ સાક્ષી ભેદે છે.

કારણ બીજું, મૂળ (root) સમો ઇતિહાસ હાથમાં આવતાં, ફળ (fruit) સમા વર્તમાનનો આસ્વાદ વિશેષ અનુભવાય છે.

અને ત્રીજું કારણ, ઇતિહાસની પિછવાઈ જાણીતી ઘટનાઓને પણ નવો ઉઘાડ આપે છે.

‘વચનામૃત’ વાંચતાં કોઈ પણ વાચક આ ગ્રંથની ઐતિહાસિક સૂઝ પર વારી જાય તેમ છે. પ્રત્યેક ‘વચનામૃત’માં સમય, સ્થળ, દિવસ, વ્યક્તિ, પહેરવેશ વગેરેનું ઘણું બારીકાઈથી વર્ણન થયેલું છે. તેથી જ હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટી, અમેરિકાના પ્રાધ્યાપક જહોન કાર્મેન કહે છે: ‘I should also like to comment on a few things that struck me in the book (Vachanamrut) itself. One is so familiar to you that you may be surprised I mention it. Yet students of Indian religious history are constantly faced with the difficulty of the lack of firm and definite dates in this history. In this book, however, every discourse is precisely dated. This is a chapter of religious history which one might say is in the full light of day as far as our knowledge of history is concerned. It is a common Western misunderstanding of India that there is no sense of history in India. I think that in what you hold dear as a community and what is called the guru parampara, the succession of the gurus, one sees that special sense of history which is important for the religious people in India.’^૧

– “એક વાત મને ખાસ સ્પર્શી હોય તો એ છે કે દરેક ‘વચનામૃત’માં ચોક્કસ તારીખ આપવામાં આવી છે. ભારતમાં

૧. New Dimensions in Vedanta Philosophy, Part 1, p. 207; Publisher: Swaminarayan Aksharpath.

ધાર્મિક ઇતિહાસના વિદ્યાર્થીઓને આ ભારતીય ઇતિહાસમાં ચોક્કસ તારીખનો અભાવ સતત સતાવે છે, પરંતુ ‘વચનામૃત’માં પ્રત્યેક ઉપદેશની તારીખ ચોક્કસાઈપૂર્વક નોંધવામાં આવી છે. ઇતિહાસના જ્ઞાનની બાબતે ધાર્મિક ઇતિહાસમાં આ પ્રકરણ મધ્યાહને તપતા સૂર્ય સમાન છે કે જેમાં ઇતિહાસના જ્ઞાન વિશે કોઈ પ્રકારનો અંધકાર નથી, એટલે કે કશું જ અજાણ્યું નથી. ભારત વિશે પશ્ચિમના લોકોમાં એવી એક ગેર-સમજણ છે કે ‘ભારતમાં કોઈને ઇતિહાસની સૂઝ જ નથી.’ પણ આપણી ગુરુપરંપરામાં ઇતિહાસની એક વિશિષ્ટ પ્રકારની સૂઝ છે કે જે ભારતના આસ્તિક, ધાર્મિક લોકો માટે ખૂબ જ મહત્વની બાબત છે.”

ટૂંકમાં, ‘વચનામૃત’માં જોવા મળતાં તિથિ, સમય, સ્થળ, વ્યક્તિ વગેરેના વર્ણનથી આ ગ્રંથનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય અમૂલ્ય બની ગયું છે. દુનિયાના વિવિધ ધર્મોના અનેક ગ્રંથોમાં ઇતિહાસ-વિષયક આટલી સૂક્ષ્મતા દેખાતી નથી. ‘વચનામૃત’ની આ વિશેષતાથી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો પ્રત્યેક અનુયાયી વાકેફ હશે; એટલું જ નહીં, ‘વચનામૃત’ની આ અદ્વિતીયતાથી તે ગૌરવાન્વિત પણ હશે. પરંતુ શું આપણને ખબર છે કે ‘વચનામૃત’ની આ અજોડતા ભગવાન સ્વામિનારાયણના એક સૂચનનો પરિપાક છે?!

જી હા. જુઓ, આ રહ્યો તેનો ઇતિહાસ –

“એક વાર ભગવાન સ્વામિનારાયણ ગઢડામાં બિરાજમાન હતા. તે વખતે મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું: ‘નરનારાયણ, સ્વામિનારાયણ નામવાળો રેંટો અને સુરવાળ કરાવ્યાં છે.’

ત્યારે શ્રીજીમહારાજ બોલ્યા: ‘છાપના અક્ષર ઝાઝા દિવસ રહેતા નથી.’

તે સમયે મુક્તાનંદ સ્વામીએ ‘વચનામૃત’નું પુસ્તક લાવી આપીને શ્રીજીમહારાજને પૂછ્યું: ‘આમાં કંઈ નાંખવું છે?’

ત્યારે શ્રીજીમહારાજે કહ્યું: ‘પ્રશ્ન પૂછ્યું હોય તેનું નામ, સંવત, વર્ષ, પક્ષ, તિથિ અને સમય તેમાં નાંખવાં.’

પછી શ્રીજીમહારાજ જમવા બેઠા.”^૨

કેવી સુંદર ભગવાન સ્વામિનારાયણની ઇતિહાસ-સૂઝ!!

‘વચનામૃત’ની બહુમૂલ્ય ઐતિહાસિકતા પાછળ છુપાયેલા આ ઇતિહાસનું વિમોચન થતાં જ હવે કેવો રોમાંચ અનુભવાય છે. અત્યાર સુધી ‘વચનામૃત’ની નમૂનેદાર ઐતિહાસિકતાનું શ્રેય તેના લખનારા, શોધનારા પરમહંસોને કંઈ કેટલાય આપી ચૂક્યા હશે, પરંતુ આ યશના ખરા હકદાર સ્વયં શ્રીજીમહારાજ છે. આ જાણ્યા પછી ‘વચનામૃત’ના ઉદ્ગાતા શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાન પણ હવે નવીન લાગશે તેમાં શંકાને સ્થાન નથી. પરિચિત પણ નિત્ય-નૂતન બની ગયું ને! ઇતિહાસની અટારીએથી કોઈ પણ વિગતને નાણવા-માણવાની આ જ મજા છે, લાભ છે.

હજી આગળ શ્રીહરિની કમાલ જુઓ. સદ્ગુરુ આધારાનંદ સ્વામી લખે છે: ‘શ્રીહરિએ મુક્તમુનિને આજ્ઞા કરી કે અમે જે વાત કહીએ તે સંભાળપૂર્વક લખી લેવી. શ્રીહરિ જેમ જેમ વાત કરતા તે મુક્તમુનિ બરાબર યાદ રાખતા. શ્રીહરિ તેમને પૂછતા. પછી શુકમુનિ, આધારાનંદમુનિ, શાંતમુનિ તથા દહરમુનિ – આ ચાર મુક્તમુનિ કહે તે પ્રમાણે શ્રદ્ધાપૂર્વક લખી લેતા.’^૩

અહીં ‘વચનામૃત’ના ઉપદેશની નોંધ કરી લેવાની વાત ભગવાન સ્વામિનારાયણ જણાવી રહ્યા છે. આ વાત સં. ૧૮૭૬ના માગશર માસના સુદ પક્ષમાં શ્રીજીમહારાજે કહી છે. ‘વચનામૃત’ના ગ્રંથમાં જે ઉપદેશ-વચનો છે તેની શરૂઆત પણ આ જ વર્ષ, આ જ માસ અને આ જ પક્ષમાં થયેલી છે. આ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વચનામૃતો નોંધવાં અને તેમાં તિથિ, માસ, પક્ષ, સમય વગેરે સૂક્ષ્મ વિગતો પણ ટપકાવવી – આ બંને સૂચનો શ્રીજીમહારાજનાં જ છે. તેને કારણે આજે આપણી પાસે ‘વચનામૃત’નો ગ્રંથ ઉપલબ્ધ છે.

ઇતિહાસમાં ડૂબકી મારતાં હકીકતનું આ કેવું મૂલ્યવાન મોતી હાથમાં આવ્યું!

બસ, આવાં કારણોને લીધે ઇતિહાસના અભ્યાસનો ફલક અસાધારણ રીતે વિકસી રહ્યો છે. ઇતિહાસના માપદંડથી મનુષ્યના કાલખંડને સમજવાના પ્રયોગો અને પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. ગ્રીક ધાતુ ‘હિસ્ટોર’નો અર્થ થાય છે – જાણવું. સંસ્કૃતભાષાની રીતે જોઈએ તો ‘इति ह आस’ એટલે ‘આમ (બન્યું) હતું.’ ટૂંકમાં, જે બન્યું છે તેને જાણવું તે ઇતિહાસ.

૨. ‘સદ્ પ્રસાદાનંદ સ્વામીની વાતો’, પ્રકા. – શ્રીસ્વામિનારાયણ મંદિર, કાળુપુર.

૩. ‘શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર’, પૂર-૨૧, તરંગ-૧૪, લે. – સદ્ આધારાનંદ સ્વામી, પ્રકા. – શ્રી સ્વામિનારાયણ સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર, સંપા. – શાસ્ત્રી હરિપ્રકાશદાસ, શાસ્ત્રી જ્ઞાનપ્રકાશદાસ.

ઈતિહાસ આપણને પીઢ બનાવે છે. ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ભણી અગ્રસર કરે છે. વર્તમાનને સુદૃઢતા આપે છે. પુરાતનને નૂતન કરી મૂકે છે. ઈતિહાસની અટારીએથી ‘વચનામૃત’ જોતાં ક્યારેક ‘વચનામૃત’માં પુછાયેલા પ્રશ્નો પાછળ સંતાઈને બેઠેલો ઈતિહાસ દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તો ક્યારેક ભગવાન સ્વામિનારાયણનાં કૃપાવચનોના પાલવ તળે લપાયેલા ઈતિહાસ પરથી પડદો ઊંચકાતો જોવા મળે છે. તે વખતે ખ્યાલ આવે છે કે સંપ્રદાયમાં ઘટેલી ઘટનાઓથી ‘વચનામૃત’નો ઉપદેશ કેવો અને કેટલો પ્રભાવિત થયો છે !

સિદ્ધાંતો ત્રિકાલાબાધિત હોય છે. ઘટનાઓ બને કે ન બને પણ તે જે હોય છે તે જ રહે છે, પરંતુ આવા સર્વકાલીન સિદ્ધાંતોને સમજાવવા તત્કાલીન તવારીખોનો સહારો લેવાય છે ત્યારે તે સિદ્ધાંતોની ચોટ ગહેરી અનુભવાય છે. ઈતિહાસના આ ગૂંથાયેલા તાણાવાણા ખૂલતાં ‘વચનામૃત’ના ઉપદેશનું પોત વધુ ચમકીલું બની ઊઠે છે. ‘વચનામૃત’ કેવળ તત્ત્વજ્ઞાનનો ગ્રંથ ન રહેતાં એક રોચક ઈતિહાસગ્રંથ પણ બની રહે છે. (ટૂંક સમયમાં પ્રકાશિત થનાર પુસ્તકમાંથી સંકલિત) ◆